

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra teorie kultury (Kulturologie)

Bakalářská práce

Veronika Vejdělková

Vliv kultury na projevy agrese.

The influence of culture on the forms of aggression.

Praha 2013

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Hnilica, CSc.

Poděkování:

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu práce Doc. PhDr. Karlu Hnilicovi za cenné rady, připomínky a pomoc při zpracování této práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 15. května 2013

.....
Jméno a příjmení

Abstrakt

Ústředním tématem této bakalářské práce je agrese, jak je vnímána a chápána v různých kulturách a jak se v různých kulturách projevuje. Cílem práce je poukázat na fakt, že každá kultura disponuje svým vlastním specifickým pojetím agrese, včetně jejího hodnocení a následné interpretace. Práce se zabývá teoretickou analýzou případových studií a výzkumných šetření provedených na toto téma v mezikulturní perspektivě. Širší pozornost je zde věnována zejména rozdílům v agresivním chování mezi pohlavími, dále odlišným pojetím agresivity v kolektivistických a individualistických společnostech. V neposlední řadě práce rozebírá problematiku vztahu agrese a náboženství.

Klíčová slova

agrese, kultura, percepce agrese, interpretace agrese

Abstract

The central theme of this thesis is aggression and its perception and understanding in different cultures. The aim of this study is to highlight the fact that every culture has its own specific concept of aggression, including its evaluation and subsequent interpretation. This work deals with the theoretical analysis of case studies and research studies focused on this topic in intercultural perspective. Wider attention is paid to the differences in aggressive behavior between the sexes, as well as a different concept of aggression in collectivistic and individualistic societies. Finally, the work deals with the relationship between aggression and religion.

Key words

aggression, culture, perception of aggression, interpretation of aggression

Obsah

Úvod.....	8
1. Agrese	10
1.1. Definice pojmu.....	10
1.2. Typologie agrese	11
1.3. Teoretické přístupy ke studiu agresivního chování	11
1.3.1. Teorie vrozené agrese	11
1.3.2. Reaktivní teorie.....	12
1.3.3. Teorie sociálního učení.....	13
2. Historická perspektiva interkulturních výzkumů agrese	14
2.1. Margaret Mead: Pohlaví a temperament u tří primitivních společností	14
2.1.1. Arapešové	14
2.1.2. Mundugumurové.....	14
2.1.3. Čambuliové.....	15
2.2. Napoleon Chagnon: Janomámové - Zuřivý lid	15
2.2.1. „Zuřivý lid“	15
2.2.2. Janomámská kultura	15
2.3. Richard B. Lee: Kungové – mírumilovná kultura	16
2.4. Clayton a Carole Robarchek: výzkum kultur války a míru	17
2.4.1. Semai	17
2.4.2. Waorani.....	18
3. Interkulturní variace agrese	19
3.1. Interkulturní rozdíly agresivního chování mezi pohlavími.....	20
3.1.1. Agrese u mužů a žen.....	20
3.1.2. Výskyt nepřímé agrese u mužů a žen v mezikulturní perspektivě	22
3.1.3. Násilí mezi partnery.....	23
3.2. Vliv etnicity a pohlaví na agresivitu jedince	24

3.2.1.	Hodnocení, vnímání a interpretace agrese	25
3.2.2.	Tolerance a ospravedlnění agresivních činů	27
3.2.3.	Projevy agresivního chování.....	28
3.2.4.	Šikana.....	29
3.3.	Agrese v kolektivistických a individualistických společnostech	31
3.3.1.	Individualismus a kolektivismus	31
3.3.2.	Rozdílné postoje k agresivnímu chování	31
3.3.3.	Intrakulturní variace individualistických a kolektivistických hodnot.....	35
3.4.	Vztah agrese a náboženství	36
	Shrnutí a závěr	39
	Použitá literatura	40

Úvod

Tato práce se zabývá fenoménem agrese v mezikulturní perspektivě. S agresivitou a násilím se setkáváme po celém světě, jedná se o univerzální projev lidského chování. Ovšem její forma, intenzita, či tolerance se může v jednotlivých společnostech výrazně lišit. Jinými slovy, jistý typ chování, které určitá kultura nepovažuje za násilné, může být v jiné kultuře chápáno za velmi agresivní. Práce si tedy klade za cíl analyzovat problematiku agresivity a poukázat na možné kulturní odlišnosti.

Bakalářská práce je rozdělena celkem do tří kapitol. První z nich vysvětluje pojem agrese jako takový. V první řadě zde uvádím některá významná pojetí agrese včetně jejího základního členění dle nejčastějších forem a typů. Následují hlavní teoretické přístupy snažící se vysvětlit původ a příčiny agresivního chování. Je řeč zejména o reaktivním pojetí agrese Neala Millera a Johna Dollarda, o hypotéze naučeného chování Alberta Bandury a dále o teorii vrozené agrese Sigmunda Freuda a Konrada Lorenze.

Druhá kapitola se zabývá historicky proslulými interkulturními výzkumy lidské agresivity. V této části jsem věnovala pozornost Margaret Mead a její knize „*Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*“. V uvedené publikaci jsou zveřejněny výsledky antropologického výzkumu z Papuy-Nové Guiney upozorňující nejen na rozdílné vnímání mužské a ženské role, ale i na rozličné postoje domorodých kmenů právě vůči agresivnímu chování. Za další významná historická šetření jsem zvolila práci Napoleona Chagnona a jeho poněkud problematičtější pojetí jihoamerických Janomámů, známých jako zuřivý lid, a jako určitý protiklad k Janomámům jihoafrický kmen Sanů. Sanové se spíše konfliktům vyhýbají a bývají označováni za vcelku mírumilovné. Studium tohoto společenství strávil řadu let kanadský antropolog Richard B. Lee. V neposlední řadě zde zmiňuji longitudinální šetření dvou, z hlediska agrese zcela odlišných kultur, Semai a Waorani. Autory tohoto výzkumu jsou američtí antropologové Carole a Clayton Robarchekovi.

Poslední, avšak nejdůležitější a také nejrozsáhlejší kapitola představuje teoretickou analýzu interkulturních studií vyšetřujících agresivní chování jedinců. Zde jsou uvedeny výsledky nejrůznějších odborných výzkumných šetření týkajících se tématu vlivu kultury na projevy agrese. Tato kapitola se tematicky dělí na několik podkapitol, které uvádějí rozdílné postoje k agresi mezi pohlavími, dále odlišnosti v hodnocení, vnímání a interpretaci agresivity v mezikulturní perspektivě. Pozornost se zde upírá také k rozličnému pojetí agrese

v kolektivistických a individualistických společnostech. Práce věnuje pozornost i problematice šikany a vztahu agrese a náboženství.

1. Agrese

1.1. Definice pojmu

V této podkapitole věnuji pozornost sociologickému a psychologickému pojetí agrese. Český sociolog Jan Jandourek (2001) popisuje agresi jako „*akt nepřátelství nebo útoku směřující vědomě k poškození druhého, k omezení jeho svobody a ke způsobení psychické nebo fyzické bolesti. V přeneseném smyslu se pojem používá i pro vztahy mezi neosobními celky, např. se mluví o agresi jednoho státu vůči druhému. Agrese u jedince může být myšlenková (nepřátelství zůstává ve sféře představy), verbální, fyzická a zaměřená proti věcem nebo osobám. Agrese přesunutá je zaměřená na jiný objekt, než který agresi původně podnítil*“ (Jandourek, 2001, str. 16).

Podle Miroslava Petruska (1996) je agrese „*chování, které vědomě a záměrně (intencionálně) poškozuje druhého, ubližuje mu, způsobuje mu utrpení, omezuje ho a následně mu brání ve výkonu činností, které chce vykonávat*“ (Petrusek, 1996, str. 44).

Robert Baron spolu s Deborah R. Richardson (1994) upozorňují na řadu úskalí a nejasností, se kterými se u některých definic agrese setkáváme. Definovat tento pojem totiž není zdaleka tak jednoduché. Baron v první řadě konstatuje, že agrese je akt, při kterém chce agresor úmyslně ublížit oběti. Pokud bychom vynechali motiv úmyslu, pak bychom za agresivní chování mohli považovat jakoukoliv drobnou nehodu, či dokonce lékařský zákrok. Stejně tak, pokud se zaměříme na termín „ublížit“ někomu, nemusí se jednat pouze o fyzickou bolest, újma může být i psychického charakteru. Aby se podle Barona skutečně jednalo o agresi, oběti musí být jen živé bytosti. Autoři na závěr doplňují, že příjemce nebo oběť agresivního chování je motivována se takovému zacházení vyhnout. Tento dodatek například vylučuje praktiku sadomasochismu, při které se jedinci dobrovolně vystavují hrubému zacházení. Podobně se tomu děje i v případě sebevraždy, kdy je agresor zároveň svou vlastní obětí (Baron & Richardson, 1994).

Poněkud zjednodušenou verzi agrese podává Výrost (2008), který přednostně vychází z definice předchozí. Výrost chápe agresi jako „*chování, které cíleně směřuje ke způsobení negativních důsledků jiné osobě s úmyslem poškodit ji*“ (Výrost & Slaměník, 2008, str. 268).

1.2. Typologie agrese

Agresi můžeme rozdělit dle několika různých forem a typů. Výrost a Slaměník (2008) rozlišují mezi agresí fyzickou, verbální (slovní), přímou a nepřímou.

Martin G. Allen (1972) definuje přímou a nepřímou agresi. Přímá agrese se podle něj týká opatření, které jsme již přijali, abychom přímo odbourali zdroj frustrace. Tento typ agrese Allen označuje za adaptivní, neboť přímo odstraňuje zdroj našeho napětí a frustrace. Oproti tomu nepřímá agrese odkazuje na opatření osvojené vůči nějakému objektu nebo osobě, jiné, než iniciátor. V tomto případě se tedy jedná o reflexivní nahrazení. Takový druh agrese Allen označuje za maladaptivní, jelikož není odstraněn původní podnět naší frustrace, což umožňuje další budování napětí.

Výrost a Slaměník (2008) dále definují afektivní a instrumentální agresi. Afektivní agrese se vyznačuje reaktivním charakterem, čímž je myšlena reakce na prvotní averzivní podnět. Tento typ agrese na sebe bere podobu zloby a hostilního chování. Oproti tomu, instrumentální agrese je „*vedlejším produktem dosahování jiných, neagresivních cílů*“ (Výrost & Slaměník, 2008, str. 269). Ukázkovým příkladem instrumentální agrese je sportovní utkání.

Buss rozlišuje celkem tři dimenze typologie agrese. Ty se mezi sebou mohou navzájem kombinovat. V první řadě se jedná o agresi fyzickou a verbální. Druhá dimenze se pohybuje v rovině přímé a nepřímé agrese a v neposlední řadě Buss hovoří o aktivní a pasivní agresivitě (Baron, 1994, str. 10).

1.3. Teoretické přístupy ke studiu agresivního chování

V zásadě rozlišujeme tři hlavní teoretické přístupy, které se snaží vysvětlit původ agresivního chování.

1.3.1. Teorie vrozené agrese

První z nich je takzvaná teorie vrozeného sklonu, jinak řečeno teorie předpokládající, že agrese je vrozená. Jedním z jejich hlavních představitelů je zakladatel psychoanalýzy Sigmund Freud. Jeho koncept prezentuje názor, že původ agrese je instinktivní povahy. Freud předpokládá existenci dvou protichůdných pudů působících v člověku, jimiž jsou Éros (pud života) a Thanatos (pud smrti). Samotnou příčinou agresivního chování je dle Freuda právě

Thanatos, který se obrací vně osobnosti a orientuje se na ostatní. Jedná se tedy o nevědomé puzení ubližovat druhým lidem. Freudův přístup však nebyl psychoanalyticky obecně přijat. Dosud není zcela jasné, zda agresi můžeme vnímat jako destruktivitu nebo jde spíše o reakci na životní frustrace. Otázkou také zůstává, zda je agrese pudem, který uspokojuje vlastní instinkty, nebo energií, která slouží egu a umožňuje dosahovat vytyčených cílů. Problematické je i využití agrese. Jedinci se v podstatě nabízejí dvě možnosti, buď agresi potlačí a tím riskuje řadu neurotických příznaků; nebo ji naopak projeví. V druhém případě se však chování může negativně odrazit v sociálních vztazích. Agresivitu lze ovšem využít i pozitivně a to buď v kariéře, nebo v podobě různých tvůrčích činností. Pokud uvážíme její souvislost se sexualitou, pak jejím patologickým projevem bývá zpravidla sadismus a masochismus (Petrušek, 1996).

Dalším významným představitelem vrozené teorie agrese je i rakouský etolog Konrad Lorenz, který upozorňuje především na pozitivní stránku lidské agresivity. Lorenz tvrdí, že sklon k agresi je i jistou evoluční výhodou, neboť v přirozených podmínkách zajišťuje optimální počet jedinců v daném teritoriu (Petrušek, 1996). Lorenz (2003) dále uvádí, že pokud v jedné části biotopu vyčerpá příliš hustá populace zdroj potravy, nastane nebezpečí. Nejdůležitějším úkolem vnitrodruhové agrese je tedy vzájemné odpuzování zvířat téhož druhu. Krom toho také pozitivně ovlivňuje pohlavní výběr, kdy volba nejlepšího a nejsilnějšího zvířete pro rozmnožování je podstatně podporována tím, že soupeřící zvířata (převážně samci) spolu bojují. Pro zdárný vývoj potomků je tak vybrán nejlepší otec a nejlepší matka. Vzájemné soupeření a nevraživost navíc určují sociální hierarchii. Společnost je totiž organizována tak, že nejstarší a nejmoudřejší se ocitají na vrcholu, což jim umožňuje prosazovat svá rozhodnutí ve prospěch společenstva. Agrese tak plní důležitou funkci regulace sociálního chování a ochrany teritoria (Lorenz, 2003). K tomuto tvrzení však Lorenz dodává, že aby nedocházelo ke zneužití vnitrodruhové agrese, vyvinuly se nejrůznější rituály, sloužící k přesměrování agrese na jiné, bezpečné cíle. Z těchto rituálů následně můžeme vypožorovat společenský řád jednotlivých živočišných druhů (Petrušek, 1996).

1.3.2. Reaktivní teorie

Reaktivní teorie je druhou význačnou tezí vysvětlující původ agresivního chování. Tento teoretický přístup chápe agresi jako odezvu organismu na vnější a vnitřní podněty. Velmi proslulá je teorie frustrace N. E. Millera a Johna Dollarda. Agrese je zde vysvětlena jako přirozená reakce na frustraci. Tato hypotéza mimo jiné upozornila na významný jev

přenosu objektu. Jinými slovy, pokud je původ frustrace příliš silný nebo dokonce není znám, agrese se následně přesměruje na jiný objekt. Leonard Berkowitz dále poukázal na to, že stupeň agrese závisí nejen na síle vnějšího podnětu, ale i na osobnostních dispozicích každého jedince (Petrušek, 1996).

1.3.3. Teorie sociálního učení

Vysvětlení původu agresivního chování podává i teorie sociálního učení. Nejznámějším autorem této teorie je Albert Bandura (Petrušek, 1996).

Bandura (1978) předpokládá, že lidé se nenarodí s vytvořeným repertoárem agresivního chování, ale musí se ho postupem času naučit. Agresivní formy chování si tak osvojujeme v průběhu života pozorováním druhých, a to hlavně v případě, pokud bude agresivní chování nějakým způsobem spojeno s odměnou či pozitivním ohlasem.

Jelikož předmětem této práce je analýza interkulturní diverzifikace agresivního chování, budu se zde opírat hlavně o teorii sociálního učení Alberta Bandury. Dle této teorie má tedy sociální prostředí člověka, zejména jeho vlastní kultura, zásadní vliv na vnímání a projevy agrese.

Kulturu v tomto případě budeme chápat jako „*integrovaný systém významů, hodnot a norem chování pocházející ze společnosti a předávaný z generace na generaci prostřednictvím socializace*“ (Murphy, 2006, str. 227).

2. Historická perspektiva interkulturních výzkumů agrese

Následující kapitola je věnována proslulým antropologickým a etnografickým studiím, které se zabývaly právě vlivem kultury na agresivní chování jedinců v určité společnosti. Jedná se především o terénní výzkumy provedené Margaret Meadovou, Napoleonem Chagnonem, Richardem Lee, Carole a Claytonem Robarchekovými.

2.1. Margaret Mead: Pohlaví a temperament u tří primitivních společností

Americká antropoložka Margaret Mead v roce 1935 publikovala knihu „*Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*“, která vznikla na základě dvouleté expedice na Nové Guiney. Primárním úkolem práce bylo podat zprávu o tom, „*jak tři primitivní společnosti seskupily své sociální postoje k temperamentu na základě tak nápadných skutečností, jako je rozdílnost pohlaví*“ (Mead, 2010, str. 31). Meadová v této práci srovnává temperamenty tří preliterárních společností: Arapešů, Mundugumorů a kmene Čambuli. Kromě rozdílnosti vnímání mužské a ženské role zde však můžeme vyčíst i odlišné postoje těchto kmenů vůči agresivnímu chování.

2.1.1. Arapešové

Kmen Arapešů Meadová popisuje v zásadě jako mírumilovný. Autorka knihy vysvětluje, že jejich společenství funguje na principu vzájemné kooperace. Válčení se u Arapešů téměř nevyskytuje, navíc zde neexistuje ani žádná tradice lovu lebek. Tento kmen si lidskou přirozenost celkově nevysvětluje jako něco zlého, spíše naopak. Arapešská kultura oceňuje hlavně skromnost a láskyplná výchova dětí směřuje k minimalizaci násilí (Mead, 2010).

2.1.2. Mundugumurové

Mundugumurové jsou pravým opakem Arapešů, jedná se o skupinu kanibalů a lovců lebek. Sociální uspořádání kmene je založeno na teorii přirozeného nepřátelství, která vychází ze společenského ideálu, kterým je velká polygynní společnost zahrnující proces výměny sester za manželky. Vzájemná nevraživost zde panuje mezi bratry, manželkami a také mezi otcem a synem. Meadová Mundugumury líčí jako kulturu plnou násilí, kde panuje individualistická touha po moci. Ideálem je v této kultuře divoký agresivní muž, který se ožení s divokou agresivní ženou (Mead, 2010).

2.1.3. Čambuliové

Hlavní charakteristikou kmene Čambuli je stejně jako u Mundugumurů lov lebek. Oproti nim ho však nepovažují za jedno z nejdůležitějších zaměstnání mužů, ale pouze za předmět rituální pýchy. Lov lebek je zde částečně i rituálním uměním. Krom toho Meadová hovoří o Čambulijích jako o společenství, které žije především pro umění, a jehož členové se převážně vyznačují protikladnou rolí mužů a žen (Mead, 2010).

2.2. Napoleon Chagnon: Janomámové - Zuřivý lid

Kmen jihoamerických Janomámů byl do šedesátých let dvacátého století prakticky neznámý, a to až do chvíle, než se americký antropolog Napoleon Chagnon rozhodl uskutečnit terénní výzkum na hranici mezi Brazílií a Venezuelou (Miller, 2000). Okolo Chagnonova výzkumu se však vznesla velká vlna kritiky, a to nejen kvůli jeho kontroverznímu označení „zuřivý lid“, ale také oproti následnému sociobiologickému vysvětlení agresivního chování Janomámů (Sponsel, 1998).

2.2.1. „Zuřivý lid“

Chagnon ve svých publikacích Janomámy líčí jako největší domorodý kmen přežívající v nížinách v jižní Americe, praktikující endemickou a kmenovou válku. Krom toho popsal celou jejich společnost a kulturu jako organizovanou okolo válčení a jiných forem agrese, díky čemuž Chagnon Janomámům přidělil přezdívku „zuřivý lid“. Janomámové tak poskytují jakýsi mikrokosmos několika aspektů antropologie agrese a konfliktu. Z četných publikací od různorodých etnografů, kteří navštívili, nebo dokonce žili mezi Janomámy, není pochyb o tom, že se v této společnosti vyskytuje značná míra agrese a konfliktu. Janomámové se tak stali soudobou etnografickou analogií filozofické antropologie Thomase Hobbsa a jeho války všech proti všem (Sponsel, 1998).

2.2.2. Janomámská kultura

Janomámy můžeme vyobrazit jako kmen v následujícím antropologickém smyslu. Tito lidé nemají představu o nějaké určité společenské jednotce, a tak druhého Janomáma poznají pouze podle mluveného jazyka. Termín kmen je zde tedy chápán spíše lingvisticky. Z toho nevyplývá žádná organizace politického druhu, která by se vážala od jedné vesnice k druhé. Vesnice je v této kultuře nejvýznamnějším společenským subjektem. Obecná soudržnost a sociální řád vyplývají především z příbuzenských a vzájemných závazků, všechny výměny

jsou především součástí transakce mezi příbuznými. Není zde ekonomika v tržním slova smyslu. V janomámské kultuře se setkáváme s takzvanou reciproční výměnou manželství. Zdejší sňatkový systém významně přispívá k sociální solidaritě a k formování prvních příbuzenských vzorů, které vyplývají právě z manželství a reprodukce. Touha po získání co nejvíce manželek je velká mezi většinou mužů; platí zde heslo - čím více žen, tím lépe. To však s sebou nese řadu problémů. Za prvé, Janomámové praktikují infanticidu novorozenců, kdy zabíjejí více dívek než chlapců. To způsobí, že ve vesnici bude nedostatek zralých žen a tak se jim naskytne záminka pro útok na sousední vesnici, aby získali jejich ženy. Dalším problémem bývají muži, kteří žijí bez ženy a následně se snaží svést manželky ostatních mužů ve vesnici. Většina hádek, které se odehrávají uvnitř vesnice, začínají právě spory týkající se žen. Štěpení vesnice je obvykle výsledkem vzrůstajícího napětí, skupina se neustále zvětšuje, její složení se stává složitější, hádky a souboje rostou. Nakonec již toto společenství nemůže být drženo pohromadě příbuzenskými závazky ani náčelníkem. Každý spor pak může být samotnou jiskrou, která odstartuje rozdělení obce. Štěpení vesnice ovšem nenastane, dokud populace nedosáhne počtu mezi osmdesáti a sto lidmi (Chagnon, 1976).

Souboje, takzvané duely, jsou mezi Janomámy institucionalizované a veřejné, jedná se o rituální formu mezilidské agrese, která se řídí souborem pravidel. Tyto souboje se obvykle odehrávají mezi jednotlivci z různých vesnic (Sponsel, 1998). Úmrtnost v jejich válkách je obrovská. V některých oblastech lze až třiceti procentní úmrtnost přičíst válčení (Chagnon, 1976). Chagnon ve svých studiích odhaduje, že až čtvrtina dospělých janomámských mužů zemře rukou jiného Janomáma (Miller, 2000).

2.3. Richard B. Lee: Kungové – mírumilovná kultura

Kungové neboli Sanové jsou domorodí obyvatelé, lovci-sběrači žijící v oblastech jižní Afriky. Nejrozsáhleji studovaným společenstvím Sanů byla skupina Ju/'hoansi-!Kung z oblasti Dobe, nacházející se v severozápadní části pouště Kalahari. Studie tohoto kmene započala v roce 1963. Realizoval ji dvoučlenný tým vědců Irvana DeVore a Richarda B. Lee. Jejich projekt se později rozrostl o tucet dalších špičkových odborníků z mnoha oborů (Lee, 1993).

Před začleněním Sanů do Botswanského občanského řádu fungoval kmen Ju/'hoansi bez státu, zdejší lidé nedisponovali žádnou formou vládnoucího orgánu nebo aparátu, který by udržoval pořádek. Jakýkoliv řád musel přijít ze srdce a dobré vůle lidí samotných, což samozřejmě není snadný úkol. Lidé z kmene Ju/'hoansi, stejně jako kdokoliv jiný, jsou

ovládání emocemi, jako je závist, vztek, lakota, žárlivost a podobně. Zatím se jim však podařilo žít v relativní harmonii. Lee dodává, že již po desetiletí tento kmen uchvacoval tím, jak tato společnost dokázala žít v klidu a míru (Lee, 1993).

Sociální harmonie ve skupině se zde velmi považuje. Kungové usilují o to, aby se co nejméně vyhýbali fyzickému násilí. I když se uvnitř kmene objeví rozpor, jsou schopni udržet napětí na takové úrovni, aby konflikt nepřešel v otevřené nepřátelství. Snaží se tak vyvarovat žárlivosti a zlovůli, aby dosáhli pohodlí a bezpečí, které je pro ně v mezilidských vztazích na prvním místě (Lee & DeVore, 1976).

2.4. Clayton a Carole Robarchek: výzkum kultur války a míru

Studiem dvou protichůdných kultur Semai a Waorani se zabývali antropologové Clayton a Carole Robarchekovi. Spousta jejich prací je odrazem dlouhodobého etnografického komparativního studia kultur války a míru. Během svého výzkumu Robarchekovi použili řadu technik sběru dat, přičemž primární výzkumnou metodou zde bylo zúčastněné pozorování. Ve svých publikacích proti sobě autoři postavili společnost Semai z Malajsie a amazonský kmen Waorani. Zatímco Semai popisují jako velice přátelský typ kultury, Waorani označují za jednu z nejnásilnějších společností nám dosud známých (Robarchek & Robarchek, 1998).

Co se týče společných znaků obou kultur, pak se v obou případech jedná o uskupení lidí žijící v podobných nadmořských výškách a v prostředí deštného pralesa. Obě skupiny pěstují podobné plodiny, užívají obdobných zahradnických nástrojů a technologií a jejich základní potravinou je maniok. Protein získávají lovem místní zvěře a rybolovem. Společenská organizace sestává na bázi rodů a rezidenčních skupin, jejichž počet koreluje okolo sta lidí. Tyto rezidenční skupiny zpravidla bývají politicky autonomní. Kultura Semai a Waorani se však výrazně liší v charakteru sociálnosti včetně jejich diametrálně odlišných postojů k násilí v lidských vztazích (Robarchek & Robarchek, 1998).

2.4.1. Semai

U Semaianů je fyzické násilí velice neobvyklé; dospělí nebojují, manželé nebijí své ženy, stejně tak ani rodiče fyzicky netrestají své děti. Zabití je zde velice vzácné, prakticky neexistuje. Robarchekovi popisují Semaiany jako společenství lidí žijících v malých politicky autonomních skupinách, jejichž populace málokdy překročí sto lidí. Obyvatelé kmene Semai

jsou roztroušeni podél hlubokých zalesněných údolí Malajského poloostrova (Robarchek & Robarchek, 1998).

Tato kultura vnímá jakýkoliv konflikt jako potencionální hrozbu ke zničení sociální harmonie. V rámci udržení skupinové solidarity se zde za nejvyšší ctnost považuje právě nekonfliktní jednání (Robarchek & Robarchek, 1998).

2.4.2. Waorani

Waorani žijí na území mezi řekami Napo a Curaray, pramenných přítoků Amazonky ve východním Ekvádoru. V tomto regionu je kmen Waorani označován okolními národy za nejobávanější. Do konce čtyřicátých let dvacátého století tento kmen neudržoval žádné pokojné kontakty se sousedními kmeny. I přesto, že Waorani nedisponovali střelnými zbraněmi, jejich ostrá kopí jim vysloužila hrůzostrašnou pověst, díky které si udržovali kontrolu nad rozsáhlým územím. Násilí se však netýká pouze střetů s okolními kmeny, ale děje se rovněž uvnitř této skupiny. Krevní msty vyplývající z minulých vražd, obvinění z čarodějnictví či manželských hádek zde nejsou výjimkou. Během posledních několika generací více než šedesát procent úmrtí Waoranů byla výsledkem vraždy plynoucí z vnitřních rozporů a válčení s okolními kmeny. Vztahy s cizinci byly taktéž nepřátelské. Waorané zaútočili a zabili všechny cizince, kteří si dovolili vstoupit na jejich území. Tyto násilné střety mezi skupinami vykazovaly téměř dvacetiprocentní úmrtnost Waoranů. V roce 1957 tento kmen dosáhl krátké mezinárodní nechvalné proslulosti, když jeho příslušníci smrtelně ubodali pět mladých amerických misionářů pokoušejících se navázat přátelský kontakt. Rozsáhlé vnitřní a vnější nájezdy většiny skupiny skončily až v roce 1960, po prvních mírových kontaktech, které byly zřízeny skupinou amerických protestantských misionářek. Ekvádorská vláda později zřídila rezervace, ve kterých žije většina Waoranských kmenů (Robarchek & Robarchek, 1998).

U Waoranů neexistují psychologické základy pro skupinové vědomí. S výjimkou čarodějnictví se zde ani příliš nesesetáváme s představou nadpřirozeného světa. Každý jednotlivec je považován za samostatný subjekt a celý svět včetně neštěstí je pouze předmětem lidské manipulace. Neexistují zde žádné nehody, stejně tak se u Waoranů objevuje jen zlomek přirozených úmrtí. Smrt nebo jakékoliv neštěstí je totiž v této kultuře vnímáno jako výsledek lidské zlomyslnosti vykonávané prostřednictvím praxe čarodějnictví (Robarchek & Robarchek, 1998).

3. Interkulturní variace agrese

Kulturní rozdíly ve výkladu chování se stávají důležitými pro studium agrese v mezikulturní perspektivě. Není totiž vždy zcela zřejmé, jaké chování je či není v dané kultuře považováno za agresivní (Bond, 2004). To, co je chápáno za agresivní v jedné konkrétní kultuře či etnické skupině, nemusí být nutně posuzováno za násilné v druhé skupině. Agresivní chování tedy do jisté míry závisí na úhlu pohledu (Österman, Björkqvist, Lagerspetz, Kaukiainen, Huesmann & Fraczek, 1994).

Douglas P. Fry (1998) ve své práci „*Anthropological perspectives on aggression*“ uvádí, že interkulturní variace agresivního chování mohou být obrovské, a to sice od mírumilovných kultur po vysoce násilné. To ovšem neznamená, že by se většina společností dala klasifikovat čistě jako násilná či nenásilná. Míra interkulturní variace agrese by se podle Frye měla měřit na pomyslné škále od násilných po nenásilné, přičemž dodává, že většina společností by na této škále zaujímala spíše prostřední hodnoty.

Každá společnost navíc využívá různé mechanismy zabývající se řešením konfliktů. Existují specifické procesy a možnosti, jak se vypořádat s neformálním a formálním konfliktem. Některé typy agrese mohou, ale také nemusejí být zahrnuty ve společensky přijatelném rozmezí řešení konfliktů. Řada antropologických prací pak poukazuje na různorodost a pluralitu těchto strategií (Fry, 1998).

Fry (1998) dále uvádí několik problémů, které jsou spjaté s mezikulturními výzkumy agresivního chování. Prvním z nich jsou takzvané intrakulturní variace (variace v rámci jedné kultury), které bývají v podobných výzkumech často opomíjeny. Přitom bychom je měly brát rovněž v úvahu. Přílišné zobecnění může snadno vést k omylu o úrovni agresivity i o jiných rysech dané kultury.

Při posuzování agrese je dále velmi důležité zvážit, zda se jedná o agresi vnitřní nebo vnější. Tím je myšlena nutnost rozlišovat mezi konfliktním jednáním uvnitř, nebo vně dané sociální skupiny. Nelze opomenout ani fakt, že úroveň agrese se může výrazně změnit či posunout - a to jak vlivem času, tak vlivem okolního prostředí. Takový posun mohou způsobit například změny týkající se přírodního prostředí, politické situace nebo válečný konflikt. Jako poslední výzkumný problém autor připomíná nezbytnost multidimensionálního konceptu. Podle některých ukazatelů se totiž určitá kultura může zdát vcelku klidná, zatímco ostatní ji mohou považovat za agresivní. Fry upozorňuje, že výzkumníci si musí stanovit jasně daná

kritéria, dle kterých společnosti porovnávají na oné pomyslné škále agresivity, aby se tak co nejdříve vyvarovali chybným poznatkům (Fry, 1998).

3.1. Interkulturní rozdíly agresivního chování mezi pohlavími

Ohledně genderových rozdílů v agresivitě se již objevila řada kontroverzí. Fry (1998) tvrdí, že kulturní vzory jsou velmi ovlivňující, pokud jde o výraz mužské i ženské agresivity. Výsledky nejrůznějších výzkumů ukazují, že napříč kulturami muži více inklinují k fyzické agresi než ženy. Jsou to také muži, kteří bývají častěji pachatelé vražd a násilných trestných činů. Interkulturně tedy mají muži tendenci inklinovat k vážnějším agresivním činům. To ovšem neznamená, že se ženy chovají vždy neagresivně. Ženská agrese je vnímána jako méně častá, méně závažná a také relativně neškodná v porovnání s mužskou agresi. Některé kultury mají však stanovenou velmi nízkou míru agrese pro obě pohlaví. Na pozorované rozdíly v agresivním chování mezi pohlavími odpovídají teorie pohlavního výběru a rodičovské investice, které jej vysvětlují pomocí evolučního konceptu. Tento fakt ovšem nepopírá nebo neminimalizuje dopad bezprostředních kulturních faktorů (Fry, 1998).

3.1.1. Agrese u mužů a žen

Ramírez, Andreu a Fujihara (2001) uskutečnili interkulturní výzkum zaměřený na rozdíly v agresivním chování mezi pohlavími ve dvou protichůdných kulturách, a to sice mezi japonskými a španělskými studenty. Kulturní stereotypy Japonců a Španělů jsou výrazně odlišné, což se projevuje i v jejich postojích a vyjadřování agresivních emocí.

Mezi charakteristické znaky Japonců patří tendence minimalizovat expresi emocí, a to především v přítomnosti autority. Tuto normu v řadě případů následují i japonští studenti, kteří tak často maskují stupeň svého rozrušení před svým profesorem ve škole. Japonští muži jsou považováni za málomluvné, hlavně co se týče prožívaných pocitů a emocí. Jako další kulturní stereotyp zde autoři uvádějí ženskou pasivitu. Typickým rysem hispánské kultury je rovněž respekt k autoritě, zejména pak k autoritě rodiny. Hlavou hispánské rodiny bývá zpravidla muž, který v rodině zaujímá hlavní pozici. Autoři studie uvádějí, že tento stereotyp může vést ke vzniku machismu, tedy myšlenky ztělesňující mužskou autoritu, která v sobě zahrnuje vysokou míru agresivity a rovněž velkou míru tolerance k agresivnímu chování (Ramírez, Andreu & Fujihara, 2001).

Uvedená studie vyšetřila, že v obou kulturách muži inklinují více k fyzické agresi, zatímco ženy vypověděly větší expresivitu než muži. Japonští studenti vykazovali více fyzické

agrese než ti španělští. Ti naopak projevili vyšší míru verbální agrese a expresivity agresivního chování. Dále bylo zjištěno, že Japonské ženy vypověděly více fyzické agrese než ženy španělské (Ramírez, Andreu & Fujihara, 2001).

Ramírez, Andreu a Fujihara (2001) uvádějí možný vysvětlující fakt, a to sice, že kulturní faktory v oblasti regulace fyzické agrese žen mohou být důležitější, než ty biologické. Uvedená interpretace se zdá být poněkud v rozporu se zdánlivě vyšším výskytem pasivity a sociální kontroly žen v Japonsku. Španělské ženy v daném experimentu vykázaly vyšší míru exprese emocí včetně projevu hostility a nepřátelství, což je dle autorů typický stereotyp hispánského obyvatelstva v mnoha anglosaských zemích.

Jiná studie z roku 2007 však prokazuje, že pravou příčinou rozdílů v agresivním chování mezi pohlavími jsou biologické faktory. Velmi rozšířeným pohledem na toto téma je, že genderové rozdíly se začínají objevovat zhruba v průběhu druhého roku věku dítěte a postupně narůstají díky vlivu socializace a diferenciaci genderových rolí. Baillargeon et al. (2007) testovali genderové rozdíly u dětí ve věku sedmnácti měsíců a dále pozorovali následnou změnu ve velikosti těchto rozdílů mezi sedmnáctým a dvacátým devátým měsícem.

Navzdory hypotéze o převládajícím vlivu socializace, výsledky této studie odhalily podstatné rozdíly v agresivním chování batolat mužského a ženského pohlaví. K agresivnímu chování v častých intervalech docházelo u pěti procent chlapců, ale pouze u jednoho procenta dívek. Chlapci jsou tak jednoznačně agresivnější než dívky. Výsledky dále naznačují, že z hlediska agrese nedochází k žádné významné změně u dětí mezi sedmnáctým a dvacátým devátým měsícem. Výsledky této longitudinální studie batolat tak prokazují, že biologické faktory v případě agrese převažují nad těmi kulturními (Baillargeon et al., 2007).

Celkově se tedy zdá nepravděpodobné, aby socializace a genderové stereotypy byly zodpovědné za vznik rozdílů mezi pohlavími u dětí mladších dvou let. Autoři výzkumu dále přiznávají, že genderové rozdíly týkající se fyzického násilí u batolat se sice objevily jen u malého procenta pozorovaných dětí, ovšem tyto rozdíly byly značné. Různá měření dětské agrese dále poukazují na větší odlišnosti mezi pohlavími u fyzické agrese, než u jakéhokoliv jiného druhu agresivního chování (Baillargeon et al., 2007).

3.1.2. Výskyt nepřímé agrese u mužů a žen v mezikulturní perspektivě

Problematikou rozdílů v agresivním chování mezi pohlavími se zabývá Fry (1998), který popisuje, že přinejmenším v několika kulturních kontextech žena využívá více nepřímé agrese než muž. Použitím nepřímé agrese útočník může způsobit fyzické i psychické poškození oběti, aniž by byl odhalen. Nepřímá agrese se odvíjí od znalosti sociálního kontextu daného kulturního systému, často spočívá mimo jiné v šíření škodolibých klepů o příslušné osobě, v nejkrajnějším případě může dojít i k sociální exkluzi.

Řada studií ve Finsku potvrdila předchozí závěry, a to sice, že dívky využívají nepřímou agresi mnohem více než chlapci. Pokud bychom zde měli uvést příklad jedné z nich, pak výzkumný tým v čele s Kaj Björkquist a Karin Österman zjišťoval výskyt tří typů agresivního chování u chlapců a dívek. Tato studie vyšetřovala přítomnost agrese fyzické, verbální a nepřímé u tří věkových skupin: osm, jedenáct a patnáct let (Österman et al., 1998).

Výzkum proběhl ve čtyřech kulturně odlišných zemích: Finsku, Izraeli, Itálii a Polsku. Nepřímá agrese byla v této studii definována jako sociální manipulace, kdy útočník napadá oběť nepřímou. Antropologická data navrhuje, že v mnoha kulturách se dospělé ženy uchylují k nepřímé agresi častěji než muži. Hlavním záměrem této studie tak bylo vyšetřit, zda zjištění vztahující se k ženské nepřímé agresi získaná u dospívajících dívek ve Finsku mohou být replikovány i v jiných kulturách při zachování stejné metodologie, kterou je metoda hodnocení vrstevníků. Tato metoda je založena na předpokladu, že jednotlivci odpovídají na otázku, jak se jejich vrstevníci chovají v určitých situacích. V takovém případě nezávislý pozorovatel z jiné kultury nevkládá své normy a hodnoty do tohoto procesu měření. Hodnocení vrstevníků se považuje za spolehlivější než sebehodnocení už jen z toho důvodu, že agresivní chování je obvykle sledováno jako společensky nežádoucí. Respondenti jsou pak lepšími hodnotiteli těch druhých (Österman et al., 1998).

Výsledky této studie zaznamenaly vývojový trend směrem k poklesu výskytu fyzické agrese, zejména mezi dívkami, ale rovněž mezi chlapci ve věku patnácti let. Podíl verbální agrese se lehce zvyšoval spolu s věkem, rychleji ovšem u dívek než u chlapců. Proporce nepřímé agrese se zde pohybují ve velikosti čtyřicet čtyři a padesát jedna procent pro dívky, zatímco u chlapců v rozmezí od dvaceti do dvaceti pěti procent. Bylo tedy zjištěno, že nepřímá agrese z poměrového hlediska je ve všech čtyřech studovaných zemích nejvíce využívána právě dívkami. Méně často pak dívky využívají agresi verbální a nejméně agresi fyzickou. U chlapců naopak převažovala agrese fyzická a verbální/slovní. Nepřímá agrese

byla u zkoumaného vzorku chlapců klasifikována jako nejméně využívaná. Studie dává další signál pro důležitost rozlišování stylů a forem agrese. Specifika vytvořená rozdílností pohlaví mohou být snadno přehlédnuta, pokud budou takové rozdíly zanedbány (Österman et al., 1998).

Allen (1972) zastává názor, že nepřímá agrese se bude spíše vyskytovat v kulturách s relativně stálou strukturou osídlení, nízkou mírou produktivity, kreativity a naopak vysokou mírou úzkosti mezi obyvateli. Dále v oblastech vyznačujících se velkou mírou zločinnosti, vyšším počtem sebevražd a zvýšeným výskytem duševních nemocí.

3.1.3. Násilí mezi partnery

Archer (2006) provedl analýzu, která ukazuje, že ve vyspělých západních zemích obě pohlaví využívají fyzickou agresi oproti svým partnerům. Tento model samozřejmě nelze zobecnit na všechny národy. Rozdílnosti silně korelují s variacemi národního charakteru, individualismu, kolektivismu a genderového rozdělení moci. Nakonec se ukázalo, že čím vyšší je partnerská rovnost a individualistické hodnoty, tím méně obětí fyzického násilí v partnerství bývají ženy, ale zvětšuje se počet mužských obětí.

Důležitým rysem Archerovy analýzy je, že většina dat z výzkumu partnerského násilí byla provedena v západních zemích, charakterizovaných individualistickými hodnotami a poměrně vysokým společenským postavením žen. To však neplatí pro ostatní národnosti, zejména pro kolektivisticky orientované společnosti, které se vyznačují relativně nízkým postavením žen ve společnosti (Archer, 2006).

Zajímavá studie na toto téma byla provedena v Řecku. Tzamalouka, Parlalis, Soultatou, Papadakaki a Chliaoutakis (2007) vyšetřovali roli životního stylu jakožto hlavního faktoru ovlivňující agresi a násilí mezi partnery. Životní styl autoři studie definovali jako specifický odraz socializace do společnosti a pracovního života. Různé životní styly přitom mají být schopny produkovat rozmanité modely socializace do rolí lidí jako partnerů. Krom toho můžeme říci, že životní styl zdůrazňuje rozdílné sociální a kulturní aspekty v životě člověka. Výsledky studie prokázaly, že pohlaví a doba soužití partnerů významně souvisí s emocionální agresi a fyzickým násilím mezi nimi. Autoři studie si dali za cíl poukázat na to, že životní styl, sestávající z řady různorodých aktivit, je spojen se sérií forem agresivního chování mezi partnery. Výzkumná hypotéza byla založena na předpokladu, že odlišné životní

vzory jsou spojeny buď pozitivně, nebo negativně s různými formami partnerské agrese (Tzamalouka, Parlalis, Soultatou, Papadakaki & Chliaoutakis, 2007).

Nakonec bylo zjištěno, že nejčastější formou násilí mezi partnery je emocionální agrese. To znamená, že mezi partnery běžně dochází k hádce, jejímž účelem je vyvolat u druhého pocit viny. Gender byl dalším z faktorů, který se pojí s výskytem emocionální agrese a násilí. Výsledky šetření poukázaly na fakt, že zejména ženy využívají více emocionální agrese, zatímco muži mají spíše sklon být v partnerství fyzicky agresivní. Autoři práce také přikládají možné vysvětlení, kterým je diferenciací mužské a ženské role a také distribuce moci a autority v tradiční řecké společnosti. Řekové jsou považováni za konzervativní společnost, kde dominuje patriarchální model rodiny. V takovýchto společnostech je pak muž považován za hlavní autoritu a hlavu rodiny. V mnoha případech nerovnováha moci mezi partnery vede k posílení víry, že manželé mohou využívat hrubosti za účelem kontroly svých manželek (Tzamalouka, Parlalis, Soultatou, Papadakaki, & Chliaoutakis, 2007).

Řecká studie prokázala dominanci emocionální agrese mezi spolu žijícími partnery. Mimo to specifické životní styly se také jeví jako možní propagátoři různých forem partnerského násilí. Dále byl také zkoumán vliv tradice a náboženství na agresi mezi partnery. V souvislosti s tím se prokázalo, že jedinci žijící v duchu tradičního náboženského života často vykazují menší sklon k fyzickému či sexuálnímu násilí. Náboženství a tradiční způsob života tak může mít preventivní účinek vůči partnerské agresivitě. Oproti tomu jedinci užívající návykové látky nebo přílišní workoholici mají dle této studie větší sklon k agresivnímu chování (Tzamalouka, Parlalis, Soultatou, Papadakaki & Chliaoutakis, 2007).

3.2. Vliv etnicity a pohlaví na agresivitu jedince

Následující podkapitola se zabývá projevy agresivního chování mezi kulturami, dále interkulturní problematikou percepce, tolerance a následné interpretace agresivního chování. Širší pozornost je věnována vlivu etnické příslušnosti na agresivitu jedince.

Etnicitu přitom budeme chápat jako „*vzájemně provázaný systém kulturních (materiálních a duchovních), rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společném původu působících v interakci a formujících etnické vědomí člověka, jeho etnickou identitu a orientaci*“ (Hubinger, 1998, str. 276).

3.2.1. Hodnocení, vnímání a interpretace agrese

V roce 1995 se anglosaští a hispánští studenti podrobili výzkumu na univerzitě v Novém Mexiku, pod vedením Marry B. Harris. Studenti vyplňovali dotazník týkající se agresivních situací, kdy hlavním účelem bylo zjistit, zda etnikum a pohlaví respondenta výrazně ovlivní výklad a hodnocení agresivního chování. V dotazníku byly uvedeny celkem tři modelové situace vyobrazující násilí uskutečněné mužem nebo ženou, na které měli respondenti reagovat. Zjištění této studie potvrzuje hypotézu, že etnicita a pohlaví jedince mají skutečně určitý vliv na hodnocení a interpretaci agrese (Harris, 1995).

Harris (1995) předpokládá, že tolerance k agresivnímu chování bude vyšší u Hispánců než u Anglosasů. Jako odůvodnění uvádí častý výskyt mužského konceptu machismu ve španělské kultuře. Výpovědi respondentů ve všech třech situacích naznačují, že kultura má značný vliv na hodnocení agrese. Některé z nich potvrzují uvedenou hypotézu, že hispánští muži budou tolerantnější k určitým typům agresivního chování, a to zejména v reakci na urážku nebo v případě sebeobrany. Dále se prokázalo, že Hispánci částečně omlouvají agresivní chování, které bylo vyvoláno nadměrným pitím alkoholu.

V uvedeném výzkumu, muži zaznamenali vyšší míru užívání fyzického násilí, zatímco ženy s nejvyšší pravděpodobností vykazují větší kontrolu nad svým hněvem. Muži navíc podporovali vyšší trest pro fiktivního útočníka než ženy. Ty se častěji uchýlovaly k podpoře agrese vyvolené omezováním osobní svobody nebo vlastního kapitálu. Krom toho výsledky studie ukázaly, že pohlaví agresora může rovněž významně ovlivnit naše vnímání a hodnocení konané agresivity. Respondenti, zejména muži, vypověděli, že by v situaci, ve které by byla agresorem žena, projevíli mnohem větší sebekontrolu. Existují důkazy o tom, že agrese směřované k ženám jsou brány vážněji. Pro většinu mužů je tak horší fyzicky napadnout ženu, než jiného muže (Harris, 1995).

V roce 2005 bylo v Izraeli uspořádáno výzkumné šetření, zabývající se představou jednotlivce o agresivním chování, včetně pocitu empatie a skupinové úzkosti. Studovaná populace zahrnuje sto osmdesát šest dětí ze dvou arabských základních škol v Izraeli. Autoři studie Shechtman a Basheer pracují s hypotézou, že etnicita osoby a zároveň její pohlaví budou mít zásadní vliv na vnímání agresivního chování u vybraného vzorku respondentů. Dále očekávají, že v případech, kdy bude agrese užita proti členům z jiné etnické skupiny, respondenti vypovědí vyšší míru tolerance a zároveň nižší index empatie (Shechtman & Basheer, 2005).

Ukázalo se, že všichni účastníci výzkumu více podpořili agresivní reakci na dítě z jiné skupiny více než ze skupiny vlastní. K dítěti pocházejícímu z vlastní skupiny pak chlapci a dívky zároveň pociťovali vyšší míru empatie. Výsledky tak potvrdily očekávané rozdíly v jejich přesvědčení a pocitech. Arabští chlapci a dívky v uvedeném experimentu spíše agresi podporovali, pokud konflikt vyvolalo židovské dítě. Obě pohlaví navíc vyjádřila větší empatii k dětem z vlastního etnika, arabské dívky však vykazovaly vyšší míru empatie všeobecně. Jak se dalo očekávat, obecná empatie pozitivně souvisí s konkrétní empatií k dítěti ze stejné skupiny. Nicméně pokud bylo předmětem empatie dítě z odlišné skupiny, pak princip obecné empatie byl vyzorován pouze u dívek (Shechtman & Basheer, 2005).

Tato zjištění tak posilují předpoklad, že efekt etnicity je zvláště silný u konfliktních skupin, kde je všudypřítomné napětí a nejistota. Zejména pak, pokud jsou obě etnika vystavena dlouhodobé historii nepřátelství a delegitimizace, jako je izraelsko-arabský problém. V takových případech jsou děti ovlivněny minulými generacemi a pokračování konfliktu jen posiluje tyto negativní stereotypy a předsudky (Shechtman & Basheer, 2005).

Na téma vlivu etnicity a pohlaví bylo rovněž provedeno šetření u osmiletých dětí z pěti etnických skupin s cílem prozkoumat rozdílnosti a podobnosti mezi vnímání a interpretací agrese. Výzkumu se zúčastnily děti ze Skandinávie, Chicaga a Polska. Byla zde měřena agrese fyzická, verbální a nepřímá pomocí metody sebe hodnocení a hodnocení vrstevníků, které se ukázalo jako věrohodnější. Děti sebe hodnotily výrazně méně agresivně, než jak je později hodnotili jejich vrstevníci. Výsledky ukázaly významný kulturní rozptyl u všech tří typů agrese. Výsledky šetření naznačují, že vzorce agresivního chování jsou závislé, jak na kultuře, tak na pohlaví (Österman et al., 1994).

Kulturní rozdíly se zde zdají být větší než rozdíly mezi pohlavími. Österman et al. (1994) však upozorňují, že zobecnění vzorků na celé populace by mělo být provedeno se zvýšenou opatrností. Nejvíce se lišily afroamerické děti z Chicaga, které se ukázaly být jako nejagresivnější. Autoři výzkumu usuzují, že je to způsobeno vlivem násilného prostředí, kterému jsou každý den vystavené.

Normy týkající se fyzické a slovní agrese se v rámci této studie významně lišily mezi oběma pohlavími. V případě verbální agrese bylo zjištěno, že chlapci jsou slovně agresivnější než dívky ve všech studovaných skupinách. Fyzická a verbální agrese byla u dívek souzena jako méně závažná než podobné chování provedené chlapci. Tato zjištění odrážejí

přesvědčení, že zjevná agrese u chlapců je mnohem nebezpečnější a žádá si tak vyšší míru kontroly. Výsledky u chlapců se kulturně příliš nelišily. To však neplatí v případě dívek. Například polské dívky otevřeně přiznaly míru svojí agresivity, která se shodovala s pozdějším vyjádřením jejich vrstevníků. Výsledky výzkumu všeobecně prokázaly vysokou míru akceptace agresivního chování v polském vzorku. Autoři si domýšlejí, že tato zjištění mohou být odrazem politické situace v Polsku, s dlouhodobou tradicí odporu proti nepřátelské moci (Österman et al., 1994).

Šetření provedené v rámci tří kulturních okruhů tak poskytuje důkazy o kulturních i genderových rozdílech ve vztahu k agresi, což naznačuje, že kulturní variace mohou být vyšší, než variace mezi pohlavími. Zdá se, že normy pro agresivní chování se zde kulturně lišily více v případě dívek než v případě chlapců (Österman et al., 1994).

3.2.2. Tolerance a ospravedlnění agresivních činů

Tématu rozdílnosti v ospravedlňování agresivního chování se věnují Fujihara, Kohyama, Andreu a Ramírez. Svému výzkumu podrobili vzorek japonských, španělských a amerických studentů obou pohlaví. Studenti vyplňovali dotazník, který měl změřit jejich postoj k nejrůznějším formám a typům agrese, v rozmezí od sebeobrany, po řešení komunikačních problémů (Fujihara, Kohyama, Andreu & Ramirez, 1999).

Muži zde celkově projevili vyšší míru ospravedlnění pro fyzickou a slovní agresi v případě nezbytné sebeobrany. Krom toho byly zjištěny i kulturní rozdíly. Japonští studenti vypověděli nižší míru tolerance pro nepřímou verbální agresi, ale vyšší míru ospravedlnění pro přímou verbální agresi než ostatní. Tyto skutečnosti předpokládají existenci jakéhosi základního morálního kódu, který se váže k problematice verbální agrese. Východní kultury se zdají být shovívavější k přímé verbální agresi, ale již méně tolerantní k nepřímé verbální agresi. Mezi výsledky španělských a amerických studentů nebyly zjištěny žádné významné odlišnosti (Fujihara, Kohyama, Andreu & Ramirez, 1999).

Zjištěné rozdíly mezi pohlavími v postojích ohledně agrese nasvědčují tomu, že zde existují jisté hranice určující, jak moc agresivně se člověk může v dané situaci zachovat. Agresivní chování je z části produktem kulturních vlivů, socializace a převážně způsobu výchovy od raného dětství. V mnoha společnostech mohou například ženy projevovat své emoce více než muži. Rodiče diskutují o pocitech a emocích více se svými dcerami než se

svými syny. Rozdílné zážitky a zkušenosti tak mohou mít podstatný vliv na agresivní chování jedince (Fujihara, Kohyama, Andreu & Ramirez, 1999).

3.2.3. Projevy agresivního chování

Ramírez, Santisteban, Fujihara a Van Goozen (2002) zkoumali projevy agresivního chování na skupině studentů z japonských a španělských univerzit. Koncept agrese autoří výzkumu chápou jako soubor subjektivních pocitů, které se liší v intenzitě od mírného podráždění po zažívaný vztek intenzivního rozsahu spouštěný nervovou soustavou. Agrese je zažívána, když jeden obviňuje druhého za poškození, a to buď aktivní, nebo pasivní. Šetření bylo provedeno pomocí dotazníku ASQ (Anger Situation Questionnaire), který se soustředí na frekvenci zažívaného vzteku a frekvenci jeho následného vyjádření (Ramírez, Santisteban, Fujihara & Van Goozen, 2002).

Předmětem výzkumu tak bylo vzájemné porovnání zažívaných agresivních emocí společně se sklonem k jejich vyjádření. Ramírez, Santisteban, Fujihara a Van Goozen pracovali s hypotézou, že zažívaná agrese bude větší než její následné vyjádření v obou populacích. Zároveň se předpokládá, že zábrana ve vyjádření agrese bude větší u žen než u mužů, přičemž větší rozdíl mezi oběma proměnnými se objeví u španělské populace. Autoři tak soudí na základě své předchozí práce, ve které byl zjištěn vyšší sklon k agresi u japonského vzorku respondentů (Ramírez, Santisteban, Fujihara & Van Goozen, 2002).

Ve všech případech byl zažívaný vztek větší než následná ochota ho vyjádřit. Tento rozdíl mezi oběma proměnnými se ukázal být markantnější u žen než u mužů. Co se týče rozdílu mezi pohlavími, pak dle očekávání ženy vykazaly silnější kontrolu v projevech vzteku než muži, což se zdá být zcela nezávislé na kulturním kontextu. Zjištění, že zažívaný vztek je větší než sklon k samotnému agresivnímu chování, jsou rovněž v souladu s předloženými hypotézami. Člověk se zpravidla snaží zdržet se takových akcí, kde by mohl druhým způsobit újmu, a to i v případě, kdy vyjadřuje svůj hněv (Ramírez, Santisteban, Fujihara & Van Goozen, 2002).

Fakt, že rozdíl mezi oběma proměnnými byl vyšší u španělského vzorku, je rovněž v souladu s předloženou hypotézou. I přesto, že sklon k agresivnímu chování se zdá být univerzální, je zde patrný vliv kulturních rozdílů. Zprvu by se dalo očekávat, že reakce vzteku budou díky minimalizaci vyjádření emocí více inhibovány u Japonců. V případě obou zkoumaných proměnných, se však Japonci ukázali být konzistentnější než Španělé.

Nedostatek vyjádřených emocí však nutně neznamená jejich nepřítomnost, ale spíše ukazuje na držení příslušných pocitů uvnitř. To může vysvětlovat, proč v každé zemi nalezneme jinou úroveň vyjádření vzteku, ačkoliv se prožívané emoce příliš neliší (Ramírez, Santisteban, Fujihara & Van Goozen, 2002).

Možné objasnění toho, proč japonský vzorek vykázal vysokou hodnotu k vyjádření agrese, dle autorů studie spočívá v potlačování prožívaných emocí, typické pro japonskou kulturu. Ramírez, Santisteban, Fujihara a Van Goozen (2002) proti sobě staví stereotyp tradiční japonské kultury, kterou popisují, jako barbarskou a válkychtivou, oproti klasickému stereotypu hispánského etnika. Hispánci se vyznačují vysoce emocionálními reakcemi včetně vyjádření vzteku, aniž by se stali skutečně agresivními. I když se kulturní postoje nemění, přece jen mohou být pozměněny historickými a sociálními událostmi. To může vysvětlit paradoxní spojení japonské harmonické kolektivní kultury společně s vlastní historií plnou konfliktů, která má své kořeny v procesu formování státu. Kultura Samurajů se přetransformovala do třídy vazalských byrokratů. Tradičně válkychtivá a barbarská kultura Japonců tak, jak byla známa před druhou světovou válkou, již není součástí současného stereotypu Japonců. Kultura tak ovlivnila způsob cítění a vyjádření emocí.

3.2.4. Šikana

Výzkumné šetření z roku 2003 si bere za cíl analyzovat roli morálních hodnot ve vztahu k chování dětí při šikaně. Na základě zodpovězení dotazníku, děti ze tří rozdílných měst (Seville, Florencie a Consenza) byly zařazeny do tří odlišných skupin dle statusů: tyrani, oběti a skupinová outsideři. Následně proběhly rozhovory o pocitech, které děti cítily, když se v rámci výzkumu samy ocitly v roli tyрана. Pozornost je zde věnována emocím, zejména jako je vina a stud, vyjádřené ve smyslu morální zodpovědnosti, dále lhostejnost a pýcha, které zde symbolizují jistou morální uvolněnost. Autoři výzkumu pohlížejí na problém šikany z perspektivy, která tyranské chování vidí jako silně propojené s morálním porozuměním. Předmětem tohoto šetření bylo mimo jiné zjistit, jak tyrani svou roli vnímají, zda se při šikaně cítí dobře nebo následně pociťují vinu (Menesini, Sanchez, Fonzi, Ortega, Costabile & Lo Fuedo, 2003).

Další proměnné uvažované v této studii jsou věk a kultura. Byly vybrány dvě hlavní věkové kategorie, devět a třináct let. Důvodem bylo dětské porozumění a sociální kognice, která se v tomto věku teprve rozvíjí. Studie se zabývá otázkou, jakou roli hraje kultura nejen ve výskytu problémů v daných zemích, ale také v úrovni prožívaných emocí a základních

mechanismů problematiky šikany. Dalším úkolem studie bylo zjistit, jak se tyraní liší v jednotlivých kulturách a které emoční a kognitivní mechanismy vysvětlují šikanu v Itálii a ve Španělsku. Očekává se vyšší úroveň ospravedlnění a morální uvolněnosti v kulturách, kde je šikana a násilí více rozšířeno a svým způsobem i podporováno určitými typy kulturních norem. Práce dále analyzuje kognitivní motivy základních atribucí a jejich variace ve vztahu ke statusu oběti, tyrana a outsidera, v neposlední řadě identifikuje možné interkulturní a vývojové rozdíly jednotlivých účastníků výzkumu (Menesini, Sanchez, Fonzi, Ortega, Costabile & Lo Fuedo, 2003).

Jak se dalo očekávat, tyraní prokázali vyšší úroveň uvolněné morálky v porovnání s oběťmi a ostatními dětmi. Zdá se, že když o sobě tyto děti přemýšlí jako o tyranovi, jejich osobní motivy a výhody jsou dostačující, aby ospravedlnily své chování. Děti, které se ztotožňují s rolí tyrana, v provedeném výzkumu vypověděly, že by na své chování byly pyšné, nebo by ho později žádným způsobem nehodnotily. Tyraní odůvodňují své chování egocentrickými a sobeckými důvody, které jim přinášejí prospěch. Tento kognitivní sklon se zdá být aktivnější zejména u dětí mladšího věku. V modelové situaci pouze třicet procent dětí ztotožňující se s rolí tyrana zodpovědělo, že mají nějaké povědomí o negativních efektech svého chování vůči obětem. Nejvíce se však bojí následků, nejčastěji v podobě disciplinárního trestu, kterému by později musely čelit (Menesini, Sanchez, Fonzi, Ortega, Costabile & Lo Fuedo, 2003).

Ačkoliv se zde vyskytly rozdíly mezi respondenty ve všech třech městech podrobených výzkumu, je nutné poznamenat, že profily tyranů v oblasti morálky a egocentrismu byly konstantní, nezávisle na kulturních efektech. Jeden zásadní rozdíl byl objeven jen mezi dětmi z Consenzy a Sevilly. Děti z Consenzy si přisoudily vyšší míru uvolněné morálky, když se ocitly v roli tyranů oproti španělským dětem, a následně přiznaly vyšší úroveň egocentrických motivů. Děti z Florencie prokázaly průměrné hodnoty mezi oběma extrémy. Toto zjištění podtrhuje znepokojující úroveň uvolněné morálky u dětí z Consenzy, což autoři vysvětlují specifickými charakteristikami jižní Itálie. Současná data kriminální statistiky v Itálii ukazují vyšší procento násilných trestných činů právě v jižní části země. V těchto oblastech jsou mladí lidé zřejmě náchylnější k zapojení se do kriminální činnosti vzhledem k silné přítomnosti organizovaného zločinu a nezaměstnanosti. Možná takováto kultura, jejíž součástí je organizovaný zločin, může snadno podpořit mechanismy, které vyústí ve vyšší morální uvolněnost dětí. Ty následně odmítají přebírat zodpovědnost za

své agresivní a násilné chování (Menesini, Sanchez, Fonzi, Ortega, Costabile & Lo Fuedo, 2003).

3.3. Agrese v kolektivistických a individualistických společnostech

Kulturní hodnoty mohou jedince podněcovat k vyjádření zjevné agrese. Mezi nejvýsadnější z nich patří individualismus a kolektivismus. Zatímco individualismus znázorňuje nezávislost, kolektivismus prosazuje pravý opak a to sice vzájemnou závislost jednotlivců. Tyto dvě dimenze bývají často využívány k popisu kulturních rozdílů mezi národy. Mnoho západních zemí disponuje vysokou mírou individualismu. Oproti tomu v asijských státech dominuje převážně kolektivismus (Li, Wang, Wang & Shi, 2010).

Následující kapitola této práce je věnována provedeným výzkumům, které se zabývají rozdílem agresivního chování jedinců právě v kolektivistických a individualistických společnostech.

3.3.1. Individualismus a kolektivismus

Definici kolektivistických a individualistických společností poskytuje Geert Hofstede (2007) v díle *„Kultura a organizace: Software lidské mysli“*. Klíčovým pojmem, který zde Hofstede uvádí je dimenze, kterou definuje jako *„aspekt kultury, který může být ve vztahu k jiným kulturám měřen“* (Hofstede, 2007, str. 29). Za tyto dimenze označuje vzdálenost k moci, individualismus a kolektivismus, feminitu a maskulinitu, vyhýbání se nejistotě.

Individualistické kultury Hofstede formuluje jako společnosti, *„v nichž jsou svazky mezi jedinci volné: předpokládá se, že každý se stará sám o sebe a o svou nejbližší rodinu“* (Hofstede, 2007, str. 66).

Kolektivismus naopak, *„přináleží ke společnostem, ve kterých jsou lidé od narození po celý život integrováni do silných a soudržných skupin, které je v průběhu jejich životů chrání výměnou za jejich věrnost“* (Hofstede, 2007, str. 66).

3.3.2. Rozdílné postoje k agresivnímu chování

Jedinci, kteří podporují individualistickou orientaci, inklinují k hodnotám soutěže a soběstačnosti, zatímco vyznavači kolektivistických hodnot mají tendenci zastávat hodnoty vzájemné závislosti, rodinné integrity a spolupráce. U individualistické orientace, může být agrese viděna jako přijatelnější, protože může sloužit jako prostředek umožňující zvítězit

v nějaké soutěži nebo k dosažení soběstačnosti. V případě kolektivistických společností, je zjevná agresivita považována za ohrožení skupinové harmonie (Li, Wang, Wang & Shi, 2010).

O kulturních rozdílech mezi individualistickými a kolektivistickými společnostmi, které mohou být spojeny s odlišným vnímáním agresivního chování, hovoří i Fujihara, Kohyama, Andreu a Ramírez (1999). Asijské kultury, zejména Japonci, spojování se vzájemnou závislostí jedinců, jsou sociálně orientovaní, vyznačují se hlavně sounáležitostí a podporou druhých. Oproti tomu Američané jsou známí svou typickou ideou nezávislosti. Tyto odlišnosti pak mohou mít vliv na projevy agresivního chování. Japonci totiž v porovnání s Američany mohou své emoce včetně agrese potlačovat. Východní kultury se zde zdají být shovívavější k přímé verbální agresi, než západní kultury. Ovšem bývají méně tolerantní k nepřímé verbální agresi (Fujihara, Kohyama, Andreu & Ramírez, 1999).

Van Lal Thanzami a John Archer uskutečnili v roce 2005 na toto téma výzkum mezi britskými a asijskými studenty v Británii. Studie ověřovala hypotézu, zda lidé z individualistické kultury (v tomto případě britští studenti) budou vykazovat vyšší instrumentální a nižší expresivní postoj k agresivnímu chování. Hypotéza se však nepotvrdila, neboť asijskému muži vypověděli vyšší míru instrumentálních názorů o agresi, než ti anglosaští. Thanzami a Archer tak poskytují možné vysvětlení, že v rámci menšinové kultury budou asijské pravděpodobně vystaveni rasistickému nepřátelství. V důsledku toho, se mohou cítit oprávněně, když v takových konfliktech nebo na podobné provokace odpovídají násilím. Toto vysvětlení předpokládá, že jejich agrese bude hlavně směřována ke členům dominantní kultury. To je v souladu s faktem, že se jedná o studenty, kteří jsou s většinovou společností v každodenním kontaktu (Thanzami & Archer, 2005).

V případě individualistických a kolektivistických kultur byla studována přímá a nepřímá agrese. Studie z roku 2009 zkoumá kulturní rozdíly v agresi mezi vysokoškolskými studenty z Číny, USA a Polska. Čínští respondenti zde zastupují kolektivistickou kulturu, američtí individualistickou společnost, zatímco polští se pohybují zhruba na střední úrovni individualismu a kolektivismu. Výzkum v první řadě testoval hypotézu, zda se bude přímá agrese vyskytovat ve vyšší míře u amerických studentů a méně u čínských studentů. Polští studenti by se dle odhadu výzkumníků měli pohybovat zhruba uprostřed této pomyslné škály výskytu přímé agrese. Autoři studie Forbes, Zhang, Doroszewicz a Haas předpokládali, že přímá agrese bude vyšší u společnosti vyznávající především individualistické hodnoty. Dále

však pracují s obecným předpokladem USA jakožto násilné, agresivní společnosti a Číny jako totalitní a represivní společnosti. Z tohoto důvodu uvažují připsat rozdíly mezi úrovní přímé agrese v USA a Číně k široké paletě jiných proměnných, než pouze k individualismu a kolektivismu (Forbes, Zhang, Doroszewicz & Haas, 2009).

V souladu s hypotézou odvozenou z kulturních rozdílů v relativních úrovních kolektivismu a individualismu byla přímá i nepřímá agrese vyšší u vzorku respondentů z USA než v Polsku a vyšší v Polsku než v Číně. To naznačuje, že tyto výsledky skutečně odrážejí rozdíly v úrovni individualistických a kolektivistických hodnot. Autoři práce dokonce tvrdí, že výsledky vztahující se k polskému vzorku zvyšují jistotu zobecnění na další země, které se rovněž liší v uvedených hodnotách. Výsledky studie dále nasvědčují tomu, že individualisticko-kolektivistický rozměr je spojený s nepřímou agresí stejným způsobem, jako s agresí přímou. Pro obě formy agrese tak platí, že čím vyšší tendence k individualismu, tím vyšší pravděpodobnost výskytu agresivního chování (Forbes, Zhang, Doroszewicz & Haas, 2009).

Na otázky týkající se konfliktů také odpovídali studenti z vysoce kolektivistické společnosti (Čína) a vysoce individualistické společnosti (USA). Dle předpokladů, kolektivistická společnost vypověděla vyšší míru chování, zaměřené na redukci konfliktů, a méně verbální či fyzické agrese. Ženy z Číny a USA nevykazovaly žádné podstatné rozdíly. Ovšem čínští muži vypověděli vyšší míru nekonfliktního jednání a méně fyzické agrese, než ti američtí. Chování zaměřené na redukci konfliktů bylo běžnější v případě agrese uvnitř skupiny, zatímco verbální a fyzická agrese byla naopak častější v případě agrese mezi skupinami. Američtí muži prokázali více fyzické agrese než jakákoliv jiná skupina. Gender ani typ společnosti (individualismus a kolektivismus) neměly žádný efekt na úroveň nepřímé agrese. Vypozorované odlišnosti mezi pohlavími byly vysvětleny rozdílným konceptem maskulinity u kolektivistických a individualistických společností (Forbes, Collinswirth, Zhao, Kohlman & LeClaire, 2011).

Všechny lidské společnosti disponují pravidly, která nějakým způsobem regulují agresi. Existuje mnoho typů těchto pravidel a také značné množství reakcí na tyto konflikty, které jsou tolerovány. Forbes, Collinswirth, Zhao, Kohlman a LeClaire (2011) upozorňují, že většina výzkumů o agresi mají tendenci soustředit se na zkoumání rozdílů mezi pohlavími a odlišností v typech agrese bez toho, aby sledovaly širší kontext tohoto chování.

Výše uvedená studie využívá Spojené státy jako příklad silně individualistické společnosti a Číny jako příklad silně kolektivistické společnosti. Forbes, Collinswirth, Zhao, Kohlman a LeClaire (2011) zde vyšetřují chování zaměřené na redukci konfliktů, dále nepřímou a přímou agresi, agresi uvnitř a vně skupiny, a v neposlední řadě vliv pohlaví účastníků na agresivní jednání. Pro svůj výzkum si stanovili následující hypotézy:

1. Čínský vzorek respondentů vypoví vyšší pravděpodobnost výskytu nekonfliktního jednání než americký vzorek respondentů.
2. Americký vzorek vypoví vyšší pravděpodobnost výskytu verbální, fyzické a nepřímé agrese než čínský vzorek.
3. Agrese uvnitř skupiny bude spojována s vyšší mírou pravděpodobnosti nekonfliktního jednání.
4. Agrese mezi skupinami bude více spojována s vyšší pravděpodobností výskytu verbální, fyzické a nepřímé agrese.
5. Muži budou více využívat fyzickou agresi než ženy.
6. Nebudou zjištěny žádné genderové rozdíly v případě nekonfliktního chování, verbální a nepřímé agrese.
7. Vliv skupiny bude vyšší u čínského vzorku než u amerického vzorku respondentů.
8. Vliv genderu bude vyšší v USA než v Číně.
9. Vliv genderu bude vyšší v případě agrese mezi skupinami.
10. Genderové rozdíly budou větší u mužů než u žen.

V provedeném šetření Číňané vypověděli vyšší míru nekonfliktního jednání a menší pravděpodobnost výskytu zjevné agrese než Američané. Tyto výsledky podporují první hypotézu, a s výjimkou nepřímé agrese, podporují i hypotézu druhou. Výsledky výzkumu silně podporují třetí a čtvrtou hypotézu, které se týkají agrese uvnitř a mezi skupinami. Jako důležitější proměnná se v případě konfliktů uvnitř a mezi skupinami ukázala být dimenze individualismu a kolektivismu. Byla zde konzistentní a silná podpora pro vliv skupinového statusu, ale oproti sedmé hypotéze nebyl zjištěn žádný důkaz o tom, že tyto rozdílnosti jsou větší v kolektivistické společnosti. Vliv genderu byl podstatně nižší v případě agrese uvnitř a mezi skupinami, ale byl to významný faktor v případě nekonfliktního jednání, verbální a fyzické agrese. S výjimkou nepřímé agrese, kde nebyly nalezeny žádné genderové rozdíly, efekt etnicity na agresivní i neagresivní chování byl znatelný pouze v případě mužů. Tyto rozdílnosti reflektují vyšší pravděpodobnost verbální a fyzické agrese a nižší

pravděpodobnost výskytu nekonfliktního jednání mezi americkými muži (Forbes, Collinswirth, Zhao, Kohlman & LeClaire, 2011).

Výsledky tohoto šetření mohou být odrazem rozdílného pojetí maskulinity v kolektivistických a individualistických společnostech. V případě individualistických společností se koncept maskulinity vyznačuje nezávislostí, autonomií, soběstačností, jedinečností, asertivitou a za jistých okolností také vyšší tolerancí k agresivitě. Oproti tomu kolektivistický pohled na maskulinitu je více komplexní. Tradiční čínský koncept maskulinity zahrnuje vzdělanost a kulturní vlastnosti, souhrnně nazývané „wen“ a dále agresivní, fyzické a bojové vlastnosti zvané jako „wu“. Ačkoliv čínské pojetí maskulinity v průběhu staletí prošlo mnoha změnami, přítomnost obou konceptů „wen“ i „wu“ zůstává neměnná. Tento pohled na maskulinitu je spojen s tradičními konfuciánskými hodnotami, které zdůrazňují vyhýbání se konfliktům a zachování sociální harmonie. Nabízí se tak vysvětlení, proč čínští muži oproti těm americkým inklinují spíše k nekonfliktnímu jednání (Forbes, Collinswirth, Zhao, Kohlman & LeClaire, 2011).

Výsledky čínsko-americké studie tak z velké části potvrdily uvedené hypotézy. Efekt členství v příslušné skupině byl větší a frekventovanější než vliv dimenze individualismu a kolektivismu nebo pohlaví. Výsledky nasvědčují tomu, že jsou zde přítomny velké rozdíly mezi americkými a čínskými muži. Čínští muži prokázali vyšší úroveň nekonfliktního jednání a nižší úroveň fyzické agrese. Oproti tomu američtí muži prokázali nižší úroveň nekonfliktního jednání a vyšší úroveň fyzické agrese. Tyto rozdíly odrážejí vliv kultury v návaznosti na agresi uvnitř a mezi skupinami, a dále kulturní odlišnosti týkající se konceptu maskulinity (Forbes, Collinswirth, Zhao, Kohlman & LeClaire, 2011).

3.3.3. Intrakulturní variace individualistických a kolektivistických hodnot

Li, Wang, Wang a Shi (2010) ve své studii upozorňují, že jedním z často přehlížených aspektů je vyšetřování intrakulturních variací kulturních hodnot, které však mohou značně přispět k pochopení individuálních rozdílů v rámci jedné kultury z hlediska agresivních postojů.

Li, Wang, Wang a Shi (2010) vyšetřují vztah mezi kulturními hodnotami (individualismu a kolektivismu) a agresi mezi čínskými adolescenty. Jako potenciální vysvětlující mechanismy těchto rozdílů byla zkoumána nejistota sociálního statusu ve

společnosti a úroveň konfliktu. Autoři studie se tak převážně věnují intrakulturním variacím hodnot.

Li, Wang, Wang a Shi (2010) předpokládají, že adolescenti vyznávající kolektivismus nebudou mít sklon využívat otevřenou a relační agresi. Naopak u individualisticky zaměřených jedinců budou nalezeny souvislosti s těmito typy agrese. Tyto souvislosti budou alespoň částečně vysvětleny úrovní konfliktů adolescentů a pocitem nejistoty jejich sociálního statusu.

Výsledky čínské studie upozorňují na důležitost zkoumání odchylek uvnitř kultury, jež vysvětlují individuální rozdíly v agresi mezi adolescenty. Uvedené výzkumné šetření je příkladem toho, že čínští studenti mohou zastávat jako kolektivistické, tak individualistické postoje. Tyto hodnotící systémy nejsou nutně rozděleny na dvě bipolární dimenze. Dualismus může být rozuměn jako mnohostranný kontext, ve kterém adolescenti dospívají. Vyšší úroveň kolektivismu je zde spojena s menším počtem konfliktů mezi vrstevníky. Dále výsledky výzkumu naznačují, že častý konflikt může dospívajícím bránit v emocionální inhibici agresivních popudů a tím pak zvýšit jejich použití agresivních strategií v konfliktním jednání s vrstevníky. Pocit nejistoty o sociálním postavení, která zde byla potvrzena jen částečně, zase může dospívajícím bránit v emocionálních projevech a následně vést k tendenci používání agresivní strategie pro zachování postavení mezi vrstevníky (Li, Wang, Wang & Shi, 2010).

3.4. Vztah agrese a náboženství

V roce 2002 byl uskutečněn výzkum v Izraeli, který vyšetřoval vliv etnicity a náboženství na přímou a nepřímou agresi mezi muži a ženami. V této studii se prokázalo, že religiozita má význačný vliv na nepřímou agresi u chlapců i u dívek. Nábožensky založení jednotlivci se méně zapojovali do agresivních situací. Dále bylo zjištěno, že nábožensky založené dívky prokázaly značně nižší tendenci užívat fyzickou agresi než jejich sekulární protějšky. Tento fakt naznačuje, že náboženská výchova a vzdělání může mít silnější vliv na ženy než na muže (Landau, Björkqvist, Lagerspetz, Österman & Gideon, 2002).

Jiná studie, která se taktéž zabývala vlivem životního stylu na agresivní chování jedinců, prokázala, že existuje negativní vztah mezi náboženstvím a agresí. Autoři této studie dokonce tvrdí, že náboženství a tradiční životní styl řeckých rodin má podle všeho preventivní účinek vůči násilí mezi partnery (Tzamalouka, Parlalis, Soultatou, Papadakaki & Chliaoutakis, 2007).

Další výzkumná práce vyšetřovala roli přesvědčení nebo normy o přijatelnosti agrese mezi muslimskými studenty z Pákistánu oproti Židům při rozhodování, zda se mladý muslim připojí k extremistické skupině. Studie vycházela z hypotézy, že pokud bude mít jedinec zakořeněný silný postoj o přijatelnosti agrese vůči Židům, následně bude mít i větší sklon stát se součástí nebezpečných extremistických antisemitských skupin (Amjad & Wood, 2009).

Postoje o úrovni tolerované agrese jsou podstatné jednak pro regulaci agresivního chování, dále pro určování chování lidí za nepříznivých událostí. Práce Amjada a Wooda vychází z předpokladu, že lidé neshledávající násilné jednání, jsou považováni za méně agresivní v porovnání s těmi, kteří věří, že agresivita je odpovídající reakcí. Amjad a Wood tedy testují, zda tyto normy o agresivním chování dokážou s určitou pravděpodobností předpovědět, jestli se jedinec připojí k extremistické skupině ostře se vyhraňující oproti minoritám (Amjad & Wood, 2009).

Výsledky šetření prokázaly, že postoje týkající se agrese vůči Židům skutečně mohou být silným ukazatelem pro predikci vstupu jedince do extremistické skupiny. Tento fakt prokazuje důležitost těchto norem vůči postojům k agresivnímu chování k jiným náboženským a etnickým skupinám (Amjad & Wood, 2009).

Leach, Berman a Eubanks (2008) se také zajímají o empirický vztah mezi náboženstvím a agresí. Upozorňují, že náboženství bylo v průběhu dějin využíváno k ospravedlnění agresivních činů, ale přitom je dosud známo jen málo informací o vztahu náboženské praxe a agrese. Hlavní světová náboženství zastávají mír a nekonfliktní jednání, ovšem praktická utilita z těchto náboženských učení získala jen minimální pozornost. Předmětem jejich výzkumu je zjistit, zda náboženská praxe a duchovní postoje snižují agresivní chování. Ve své studii se zaměřují na výzkum dvou náboženských praktik, memorování pasáží z Bible a modlitby, za účelem posouzení přímého účinku náboženství na agresí. Nakonec se ukázalo, že tyto dvě praktiky nemají žádný význačný vliv na agresivní chování jedinců v kontrolní skupině. Účastníci se skutečnou náboženskou orientací o sobě vypověděli, že jsou méně agresivní než ti, kteří věřící nejsou. V uvedeném experimentu však obě skupiny reagovaly stejným způsobem. Z tohoto zjištění vyplývá, že u nábožensky orientovaných jedinců se vyskytuje určitý typ motivace, která je v rozporu s jejich skutečným chováním (Leach, Berman & Eubanks, 2008).

Behaviorální výsledky jsou v rozporu s učením velkých náboženství, které tvrdí, že intenzivnější náboženská praxe by měla snížit agresivní tendence. Nicméně je nutno brát

v úvahu, že náboženské ideologie jsou mnohostranné. Dále je nutno vzít v potaz, že genocida, terorismus a válka byla po staletí odůvodňována v případě potřeby ve jménu náboženství. Nejasná je role kontinua náboženských ideologií na agresi, stejně jako vliv fundamentalismu oproti konzervativnímu přesvědčení, nebo různých náboženských osobnostních typů na touhu po odplatě. Naše chápání vztahu mezi náboženskou ideologií a agresi je teprve ve svých počátcích a je zapotřebí dalších výzkumů v této oblasti (Leach, Berman & Eubanks, 2008).

Shrnutí a závěr

Cílem práce bylo poukázat na fakt, že kultura má zásadní vliv na projevy, vnímání a interpretaci agresivního chování jedince. Byly zjištěny značné rozdíly v agresi mezi pohlavími, kde však převažují spíše biologické faktory. Napříč kulturami jsou muži fyzicky agresivnější než ženy, oproti tomu ženy mají spíše sklon k nepřímé formě agrese. Kultura v tomto případě ovlivňuje intenzitu expresivity prožívaných emocí.

V jednotlivých případových studiích se dále prokázalo, že členové vybraného vzorku respondentů se kulturně lišili v míře tolerance agresivního chování s přihlédnutím ke kulturním stereotypům. Co se týče vlivu etnicity na agresivitu jedince, pak bylo zjištěno, že cítíme vyšší míru empatie ke členům z vlastní skupiny. Tento poznatek se znásobí, pokud je historie dvou etnik či národností prolnta nepřátelstvím a válečnými konflikty.

Jisté kulturní rozdíly v agresi byly odhaleny i v případě kolektivistických a individualistických společností. Lidé z kolektivistických společností inklinují spíše k redukci konfliktního jednání. Dle některých vysvětlení tak činí proto, že agrese může ohrožovat skupinovou harmonii, která stojí vysoko na jejich žebříčku hodnot.

V případě vlivu náboženství na agresivitu věřících jedinců je nutno brát v potaz pluralitu a mnohostrannost náboženských ideologií. Ty se mohou lišit, jak v interpretaci, tak i v odůvodnění jednotlivých agresivních činů.

Není pochyb o tom, že kultura má do jisté míry vliv na projevy agresivního chování jedinců v určité společnosti. Autoři výzkumů uvedených v této práci však upozorňují na fakt, že výsledky nejsou zcela jednoznačné a je třeba dalšího zkoumání.

Použitá literatura

- Allen, M. (1972). A Cross-Cultural Study of Aggression and Crime. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 3(3), 259-271.
- Amjad, N., & Wood, A. (2009). Identifying and changing the normative beliefs about aggression which lead young Muslim adults to join extremist anti-Semitic groups in Pakistan. *Aggressive Behavior*, 35(6), 514-519.
- Archer, J. (2006). Cross-Cultural Differences in Physical Aggression Between Partners: A Social-Role Analysis. *Personality and Social Psychology Review*, 10(2), 133-153.
- Baillargeon, R., Zoccolillo, M., Keenan, K., Côté, S., Pérusse, H., Boivin, M., & Tremblay, R. (2007). Gender differences in physical aggression: A prospective population-based survey of children before and after 2 years of age. *Developmental Psychology*, 43(1), 13-26.
- Bandura, A. (1978). Social Learning Theory of Aggression. *The Journal of communication*, 28(3), 12-29.
- Baron, R., & Richardson, D. (1994). *Human aggression*. (2. vyd., 419 s.) New York: Plenum Press.
- Bond, M. (2004). Culture and Aggression-From Context to Coercion. *Personality and Social Psychology Review*, 8(1), 62-78.
- Forbes, G., Collinsworth, L., Zhao, P., Kohlman, S., & LeClaire, J. (2011). Relationships among individualism-collectivism, gender, and ingroup/outgroup status, and responses to conflict: a study in China and the United States. *Aggressive Behavior*, 37(4), 302-314.
- Forbes, G., Zhang, X., Doroszewicz, K., & Haas, K. (2009). Relationships between individualism-collectivism, gender, and direct or indirect aggression: a study in China, Poland, and the US. *Aggressive behavior*, 35(1), 24-30.
- Fry, D. (1998). Anthropological perspectives on aggression: Sex differences and cultural variation. *Aggressive Behavior*, 24(2), 81-95.

- Fujihara, T., Kohoyama, T., Andreu, J. M. & Ramírez, J. M. (1999). Justification of interpersonal aggression in Japanese, American, and Spanish students. *Aggressive Behavior*, 25(3), 185-195.
- Harris, M. (1995). Ethnicity, Gender, and Evaluations of Aggression. *Aggressive behavior*, 21(5), 343-357.
- Hofstede, G. (2007). *Kultury a organizace: software lidské mysli: spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. (335 s.) Praha: Linde.
- Hubinger, V.: Etnicita. In Maříková, H., Petrušek, M., Vodáková, A., et al. (1996). *Velký sociologický slovník: I. svazek A-O*. (1. vyd., 747 s.) Praha: Karolinum, 276-277.
- Chagnon, N. (1976). Fission in an Amazonian Tribe. *The Sciences*, 16(1), 14-18.
- Jandourek, J. (2001). *Sociologický slovník*. (1. vyd., 285 s.) Praha: Portál.
- Landau, S., Björkqvist, K., Lagerspetz, K., Österman, K., & Gideon, L. (2002). The effect of religiosity and ethnic origin on direct and indirect aggression among males and females: Some Israeli findings. *Aggressive Behavior*, 28(4), 281-298.
- Leach, M., Berman, M., & Eubanks, L. (2008). Religious Activities, Religious Orientation, and Aggressive Behavior. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 47(2), 311-319
- Lee, R. (1993). *The Dobe Ju/'hoansi*. (2. vyd., 207 s.) Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- Lee, R., & DeVore, I. (1976). *Kalahari hunter-gatherers: studies of the !Kung San and their neighbors*. (408 s.) Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Li, Y., Wang, M., Wang, C., & Shi, J. (2010). Individualism, collectivism, and Chinese adolescents' aggression: intracultural variations. *Aggressive Behavior*, 36(3), 187-194.
- Lorenz, K. (2003). *Takzvané zlo*. (2. vyd., 234 s.) Praha: Academia.
- Mead, M. (2010). *Pohlaví a temperament u tří primitivních společností*. (1. vyd., 356 s.) Praha: Sociologické nakladatelství.

- Menesini, E., Sanchez, V., Fonzi, A., Ortega, R., Costabile, A., & Lo Feudo, G. (2003). Moral emotions and bullying: A cross-national comparison of differences between bullies, victims and outsiders. *Aggressive Behavior*, 29(6), 515-530.
- Miller, J. (2000). The Fierce people. *National Review*, 52(22), 45-47.
- Murphy, R. (2006). *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. (2. vyd., 268 s.) Praha: Sociologické nakladatelství.
- Österman, K., Björkqvist K., Lagerspetz, K. M. J., Kaukiainen, A., L., Huesmann, R. & Fraczek, A. (1994). Peer and self-estimated aggression and victimization in 8-year-old children from five ethnic groups. *Aggressive Behavior*, 20(6), 411-428.
- Österman, K., Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M., Kaukiainen, A., Landau, S., Fraczek, A. & aprara, G. V. (1998). Cross-cultural evidence of female indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 24(1), 1-8.
- Petrusek, M.: Agrese. In Maříková, H., Petrusek, M., Vodáková, A., et al. *Velký sociologický slovník: I. svazek A-O*. (1996). (1. vyd., 747 s.) Praha: Karolinum, 44-46.
- Ramírez, J. M., Andreu, J. M., & Fujihara, T. (2001). Cultural and sex differences in aggression: A comparison between Japanese and Spanish students using two different inventories. *Aggressive Behavior*, 27(4), 313-322.
- Ramírez, J., Santisteban, C., Fujihara, T., & Van Goozen, S. (2002). Differences between experience of anger and readiness to angry action: A study of Japanese and Spanish students. *Aggressive Behavior*, 28(6), 429-438.
- Robarchek, C. A., & Robarchek, C. J. (1998). Reciprocities and realities: World views, peacefulness, and violence among Semai and Waorani. *Aggressive Behavior*, 24(2), 123-133.
- Shechtman, Z., & Basheer, O. (2005). Normative beliefs supporting aggression of Arab children in an intergroup conflict. *Aggressive Behavior*, 31(4), 324-335.
- Sponsel, L. E. (1998). Yanomami: An arena of conflict and aggerSSION in the Amazon. *Aggressive Behavior*, 24(2), 97-122.

Thanzami, V., & Archer, J. (2005). Beliefs about aggression in British students from individualist and collectivist cultures. *Aggressive Behavior*, 31(4), 350-358.

Tzamalouka, G., Parlalis, S., Soulatou, P., Papadakaki, M., & Chliaoutakis, J. (2007). Applying the concept of lifestyle in association with aggression and violence in Greek cohabitating couples. *Aggressive Behavior*, 33(1), 73-85.

Výrost, J., & Slaměník, I. (2008). *Sociální psychologie*. (2.vyd., 404 s.) Praha: Grada.